

Ф. А. Важинський, О. С. Молнар

Кластеризація – фактор конкурентоспроможного виробничо-господарського потенціалу та ефективного розвитку сільських територій

Визначено поняття «кластер», розглянуто основні принципи, яких потрібно дотримуватись з метою неефективної організації кластерного об'єднання. Визначено стратегічні пріоритети подальшого розвитку економічного потенціалу сільських територій на основі створення кластерних структур, що сприятиме виникненню нової форми конкуренції між його учасниками, заснованої на співробітництві та інноваційному розвитку.

Ключові слова: кластер, сільські території, агропромислове виробництво, ефективність, підприємство, конкурентоспроможність.

Проблеми агропродовольчого комплексу, села в Україні перебувають сьогодні в центрі уваги суспільства. Одним з основних аспектів соціально-економічної політики України є побудова моделі розвитку сільських територій, яка б відповідала стандартам розвиненої європейської країни.

Нинішні умови потребують дієвих механізмів створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільських територій, високоефективного конкурентоспроможного як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку аграрного сектора, гарантування продовольчої безпеки країни. Вирішення вказаних проблем пов'язано насамперед із розробленням системи формування та ефективного розвитку економічного потенціалу сільських територій.

Питання розвитку економічного потенціалу аграрного сектора розглядаються у працях таких науковців, як Г. О. Андрусенко, В. І. Благодатний, П. І. Гайдуцький, М. М. Ільчук, М. В. Калінчик, П. М. Макаренко, П. Т. Саблук, І. І. Червен, В. В. Юрчишин та ін.

Дослідженню розвитку сільських територій присвячені праці І. В. Гончаренко, О. Ю. Єрмакова, Е. М. Лібанової, М. Й. Маліка, І. В. Прокопи, Л. Т. Шевчук та ін. Однак науковці переважно досліджують соціально-економічний розвиток сільських територій без теоретичних узагальнень питань безпосередньо розвитку економічного потенціалу, який потребує дослідження.

Необхідність кластеризації аграрного сектора економіки, яка, по суті, є продовженням кооперації та корпоратизації, обґрунтовується вітчизняними та зарубіжними науковцями Г. К. Броншпаком [2], М. Ф. Кропивко [3], П. Т. Саблуком [6] та іншими дослідниками.

© Ф. А. Важинський, О. С. Молнар, 2013.

Класичним прикладом функціонування кластерів в економіці зарубіжних країн є Силіконова долина – потужний осередок виробництва електроніки, що забезпечує розвиток штату Арканзас. Цікавим також є досвід Польщі у формуванні структур кластерного типу. Так, у Підкарпатті успішно функціонує туристичний кластер, а також створюється потужний аерокластер. Кластери стали ефективним базисом для розвитку навіть Індії. Зокрема, у м. Бангалор функціонують шість технопарків, серед яких аерокосмічний, біотехнологічний, аграрний флористичний та інші. Розбудову структур кластерного типу розпочав і Казахстан, який сьогодні є учасником міжнародного кластера «Шовковий шлях».

Найбільш яскравими прикладами становлення, розвитку та функціонування кластерів на території України є наступні: Донецька область – вугільний кластер; Хмельницька – швейний, будівельний, сільського туризму, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Львівська – гірсько-туристичний комплекс «Буковель»; Черкаська – міні-кролекластер; Житомирська область – кластер з каменеобробки [6].

Питання кластеризації наразі активно обговорюється в наукових колах. Так, у межах міжнародного форуму «Регіони знань: Україна в європейському просторі освіти, науки, інновацій для ревіталізації та процвітання територій», організованого Бізнес-інкубатором Тернопільщини, Тернопільським державним медичним університетом імені І.Горбачевського і Тернопільським інститутом соціальних та інформаційних технологій, розроблені пропозиції зі створення туристичних, туристично-медичних, «медових» кластерів, а також із надання бізнес-послуг.

Слушною також є пропозиція зі створення міжнародних кластерів у рамках програм Європейського Союзу з прикордонного співробітництва, в яких бере участь Україна (Україна-Польща-Білорусь, Україна-Угорщина-Словаччина-Румунія, Україна-Румунія-Молдова і Чорне море). У цьому контексті отримання коштів програм EUREKA чи EUROSTARS для реалізації нових науково-технічних розробок у різних сферах є цілком реально.

На думку П. Т. Саблука [6], кластер являє собою міжгосподарське територіальне об'єднання взаємодоповнюючих підприємств, що співпрацюють між собою, формуючи замкнутий цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції, а також інфраструктурних складових, серед яких органи державної влади та наукові установи.

Визначальними в кластері є прямі зв'язки між учасниками, ефективність яких заснована на двох ключових положеннях: потреба співпраці з іншими для налагодження ефективного виробництва конкурентоспроможної продукції та наявність конкуренції між

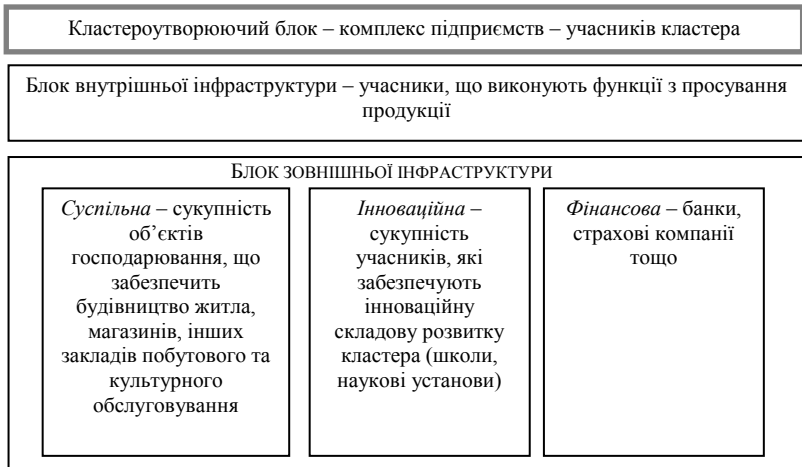

Рис. 1. Модель формування кластера [6]

партнерами, що спонукає учасників до створення інновацій. Особливо актуальним є це для аграрного сектора економіки, де відчувається стримування інноваційного розвитку.

Згідно з моделлю розвитку кластера, таке формування включає в себе майже всі інфраструктурні елементи, обґрунтовані вітчизняною економічною наукою як необхідні для розвитку агропромислового виробництва.

Позитивною ознакою кластерної моделі є саме системність, наявність єдиного управління співпрацею державних структур та приватного сектора, що дає змогу розробити комплексний підхід до формування конкурентоспроможного виробничо-господарського потенціалу та ефективного розвитку сільських територій. З метою ефективної організації кластерного об'єднання необхідно дотримуватись низки принципів, основними з яких є:

- наявність єдиного бренду, яким для агропромислового виробництва може бути вид продукції – зерно, овочі, молоко, м'ясо великої рогатої худоби та ін. Технології їх виробництва різні, а отже, і набір та способи взаємодії підприємств і організацій продуктових ланцюгів різняться;
- наявність лідера (інтегратора) – великого підприємства, що визначає довготривалу господарську та інноваційну стратегію всіх учасників кластера;
- добровільність і відкритість членства в кластері самостійних підприємств, організаційна форма – асоціація або неформальне (договірне) партнерство. Економічні відносини в кластері будуються не на основі

відносин власності, а взаємовигідної спільної діяльності. Керівництво розвитком кластера здійснює рада учасників шляхом консенсусного прийняття спільних рішень;

- спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринки (включачою міжнародні), що особливо актуально, оскільки одне з головних завдань підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників – це зменшення ролі посередників;
- кооперація, взаємодоповнюваність і довіра, що базується на паритетному обміні між учасниками продуктового ланцюга. Як доходи, так і ризики розподіляються пропорційно вкладу учасників у виробництво кінцевого продукту;
- незалежність учасників, господарська та юридична самостійність, захищеність прав власника;
- збалансування інтересів учасників кластера – забезпечення рівних економічних умов господарювання і рівновигідність виробництва для всіх учасників;
- ефективна демократична система самоорганізації та самоуправління, що базується на аналітичних, регулятивних і координаційних функціях;
- об'єднання виробництва окремого виду сільськогосподарської продукції, її переробки, зберігання і реалізації в єдиний технологічний ланцюг;
- вищі стандарти якості виробленої продукції. У кластерному механізмі інтеграції неякісний проміжний продукт, що виробляється одним із учасників продуктового ланцюга, не буде сприйматися іншими. Цей принцип особливо важливий у контексті необхідності підвищення якості сільськогосподарської продукції, приведення її у відповідність до міжнародних стандартів, забезпечить її конкурентоспроможність на зовнішньому ринку;
- наявність третейського суду. Всі спори, що виникають між учасниками, повинні вирішуватись переважно всередині кластера. На нашу думку, це сприятиме налагодженню атмосфери взаємної довіри та відповідальності, а також підвищенню динамічності процесу вирішення спорів;
- тісна взаємодія кластерного об'єднання з органами влади та місцевого самоврядування на засадах приватно-державного партнерства. Кластери інформують економічний базис територіального розвитку, тому органи влади зацікавлені в їх становленні, а формування стає функцією органів регіонального і державного управління;
- соціальні перетворення, розвиток територій.

Ключовим питанням в організації кластера є визначення ініціатора такого формування. Оскільки, згідно з класичною моделлю, ядром

(інтегратором) є саме підприємство, доцільно і в аграрному секторі економіки регіону започаткувати таку ініціативу на рівні підприємств. Це дасть змогу уникнути опору об'єднанню в разі, якщо кластеризація відбудуватиметься під тиском державних органів. Крім того, це сприятиме підвищенню відповідальності за результат серед підприємств та організацій – учасників кластера. Органи влади при цьому повинні бути асоційованими партнерами, що організаційно та фінансово допомагають створенню кластера.

Кластерний підхід є надзвичайно перспективним з погляду впровадження його в аграрний сектор економіки. Стратегічна мета підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських виробників повинна ґрунтуватися не лише на зростанні ефективності агропромислового виробництва, але й розвитку сільських територій. Адже конкурентоспроможну економіку важко уявити без розвиненого людського капіталу, що створює суттєві довгострокові конкурентні переваги для підприємств.

Розглядаючи можливість формування кластера в агропромислому виробництві, доцільно виділити пріоритетні напрями його розвитку, що сприятиме найповнішому використанню реальних і потенційних переваг регіону. Враховуючи наявні переваги, такими галузями можуть стати зерновиробництво, вирощування олійних культур, овочівництво. Великий виробничий потенціал становлять тваринницькі галузі – м'ясне та молочне скотарство, свинарство, птахівництво.

Доцільним та логічним є ініціювання формування кластера саме виробниками зерна, оскільки вони найбільше зацікавлені в покращенні своєї позиції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. До складу кластероутворюючого блоку повинні входити виробники та постачальники техніки, засобів захисту рослин, добрив, переробні підприємства.

Зважаючи на те, що кластеризація повинна охоплювати ключові галузі господарства регіону, створюючи «точки опори», відчувається потреба у продукції тваринного походження (зокрема, якісній м'ясній та молочній). Крім того, існує об'єктивна необхідність збалансування виробництва продукції рослинництва і тваринництва, а саме товарної структури її експорту.

У цьому випадку ядром кластера можуть бути як підприємства, що вирощують худобу, які наразі зацікавлені у підвищенні ефективності виробництва та реалізації своєї продукції, так і переробні підприємства, харчові виробництва, що відчують нестачу якісної сировини.

У кластерах, що сформувалися на добровільних і взаємовигідних засадах, об'єднуючим началом є рада. Вона співпрацює з державними,

управлінськими й іншими структурами як регіону, так і за його межами. До її складу входять керівники фірм, організацій, підприємств, а також представники регіональних управлінських структур. Рада кластера має тільки координаційні, аналітичні та подібні їм функції.

Управління кластером здійснюється координаційною радою, яку очолює керівник підприємства – учасника кластера. Заступниками голови є головні профільні спеціалісти. Основною діяльністю кластера на чолі з координаційною радою та виконавчою адміністрацією є активне виконання закінченого циклу робіт, розробка технологій щодо ефективного виробництва тієї чи іншої продукції. Поточну діяльність кластера здійснює виконавча адміністрація.

Кластер не є юридичною особою, а тільки економічним поняттям. Його учасники взаємодіють переважно лише на базі довгострокових, стійких договірних відносин. Світовий досвід свідчить, що в утворення кластерного типу доцільно об'єднуватися всім тим, хто працює на створення кінцевого продукту.

Сукупність усіх переваг, що може надати кластерна форма організації галузей аграрного сектора економіки, здатна суттєво підвищити конкурентоспроможність підприємств сільських територій як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку. Кластерна організація розвитку агропромислового виробництва передбачає концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва із формуванням на території замкнутих циклів «виробництво – зберігання – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції з використанням механізмів корпоратизації та кооперації для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості, а кластерна організація сільського розвитку – облаштування сільських територій і поселень шляхом комплексної розбудови сучасних агропромислової, агросервісної, житлової та культурної зон (із формуванням агромістечка або іншого характерного для території угруповання) на засадах економічної самодостатності та сталого розвитку. Роль держави у формуванні кластерів та підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств залишатиметься вагомим.

Отже, стратегія формування конкурентоспроможності виробничо-господарського потенціалу та підприємств сільських територій України повинна ґрунтуватися на створенні кластерних структур, що сприятиме виникненню нової форми конкуренції між його учасниками, заснованої на співробітництві та інноваційному розвитку. Синергетичний ефект від діяльності таких об'єднань сприятиме розвитку ефективної експортної діяльності, а також суттєвому підвищенню конкурентоспроможності підприємств сільських територій як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Бакун В. В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах / В. В. Бакун // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 21-27.
2. Броншпак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально интегрированные структуры в АПК / Г. К. Броншпак // Економіка АПК. – 2007. – №4. – С. 45-50.
3. Кропивко М. Ф. Формування кластерів в агропромисловій сфері регіону / М. Ф. Кропивко, І. О. Белебега, В. В. Бакул // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку» : у 3 ч. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 39-56.
4. Николаев М. Е. Инновации сельских территорий – новая модель развития страны / М. Е. Николаев. – Режим доступа : <http://www.ruralcredit.ru/files/2010052740232.000000.pdf>
5. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / [М. Ф. Крот, Д. І. Мозаренко, І. О. Белебега, В. В. Бакул // Економіка АПК. – 2008. – №10. – С. 7-13.
6. Саблук П. Т. Кластеризация как механизм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 3-10.

Важинский Ф.А., Молнар А.С. Кластеризация – фактор конкурентоспособного производственно-хозяйственного потенциала и эффективного развития сельских территорий.

Определено понятия «кластер», рассмотрены основные принципы, которые нужно соблюдать с целью эффективной организации кластерного объединения. Определены стратегические приоритеты дальнейшего развития экономического потенциала сельских территорий на основе создания кластерных структур, которые будут способствовать возникновению новой формы конкуренции между его участниками, основанной на сотрудничестве и инновационном развитии.

Ключевые слова: кластер, сельские территории, агропромышленное производство, эффективность, предприятие, конкурентоспособность.

Vazhynsky F.A., Molnar O.S. Clustering as a factor of competitive industrial-economic potential and effective rural development.

This paper defines the concept of «cluster», the basic principles to be followed for the purpose of inefficient cluster association is considered. The strategic priorities for the further development of the economic potential of rural areas through the creation of cluster structures which will be facilitate the emergence of a new form of competition between the parties, based on cooperation and innovation, is determined.

Key words: cluster, rural development, agricultural production, efficiency, enterprise competitiveness.